

Задерейко С. Ю.,кандидат юридичних наук, доцент
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана**САНКЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОСУДДЯ:
ПРАВОВІ ТА ЕТИЧНІ АСПЕКТИ**

Анотація. В даній статті розкрито питання санкцій як механізму міжнародного правосуддя: правові та етичні аспекти.

Застосування санкцій у світовій практиці стало невіддільним елементом механізму міжнародного правосуддя щодо найтяжчих злочинів та серйозних порушень прав людини. Вони слугують засобом тиску як на національному, так і на міжнародному рівні, охоплюючи такі форми, як дипломатичні, секторальні, економічні санкції, персональні обмеження, ембарго тощо. Однак, якщо розглядати ситуацію в Україні крізь призму національного законодавства та практики Європейського суду з прав людини, основна увага зосереджується переважно на персональних санкціях.

Санкції в міжнародному публічному праві – це примусові заходи, що застосовуються міжнародними організаціями, окремими державами або групою держав щодо суб'єкта міжнародного права (держави, міжнародної організації чи фізичної особи) у відповідь на порушення міжнародно-правових норм.

Особливостями застосування санкцій в міжнародному публічному праві є: 1) санкції в міжнародному праві є інструментом колективного або індивідуального примусу, який використовується для того, щоб змусити державу або інший суб'єкт міжнародного права виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання; 2) можуть бути колективними, коли їх ухвалює міжнародна організація або регіональні організації. Водночас санкції можуть бути односторонніми, коли їх запроваджує одна держава в межах своєї зовнішньої політики; 3) у міжнародному публічному праві санкції поділяються на кілька основних видів: економічні санкції; дипломатичні санкції; персональні санкції; воєнні санкції (ембарго на озброєння); секторальні санкції; 4) застосування санкцій повинно відповідати нормам міжнародного права, зокрема принципам пропорційності, недискримінації та захисту прав людини. Нерідко міжнародні судові органи, зокрема Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та Суд ЄС, розглядають скарги щодо незаконних санкцій або їхнього непропорційного впливу на цивільне населення; 5) ефективність санкцій залежить від рівня міжнародної підтримки. Для досягнення очікуваних результатів санкції повинні підтримуватися більшістю міжнародної спільноти; 6) накладення санкцій може мати гуманітарні наслідки.

Ключові слова: міжнародне правосуддя, міжнародні санкції, міжнародно-правові акти, міжнародне кримінальне право, санкції, покарання, особливі категорії суб'єктів кримінальної відповідальності згідно норм міжнародного законодавства, заходи впливу.

Zadereiko S. Yu. Sanctions as a mechanism of international justice: legal and ethical aspects

Abstract. This article discusses the issue of sanctions as a mechanism of international justice: legal and ethical aspects.

The use of sanctions in world practice has become an integral element of the mechanism of international justice regarding the most serious crimes and serious violations of human rights. They serve as a means of pressure both at the national and international levels, covering such forms as diplomatic, sectoral, economic sanctions, personal restrictions, embargoes, etc. However, if we consider the situation in Ukraine through the prism of national legislation and the practice of the European Court of Human Rights, the main attention is focused mainly on personal sanctions.

Sanctions in public international law are coercive measures applied by international organizations, individual states or a group of states against a subject of international law (a state, an international organization or an individual) in response to a violation of international legal norms.

The features of the application of sanctions in public international law are: 1) sanctions in international law are an instrument of collective or individual coercion, which is used to force a state or other subject of international law to fulfill its international legal obligations; 2) they can be collective when they are adopted by an international organization or regional organizations. At the same time, sanctions can be unilateral when

they are introduced by one state within the framework of its foreign policy; 3) in public international law, sanctions are divided into several main types: economic sanctions; diplomatic sanctions; personal sanctions; military sanctions (arms embargo); sectoral sanctions; 4) the application of sanctions must comply with the norms of international law, in particular the principles of proportionality, non-discrimination and the protection of human rights. Often, international judicial bodies, in particular the European Court of Human Rights (ECHR) and the Court of Justice of the EU, consider complaints about illegal sanctions or their disproportionate impact on the civilian population; 5) the effectiveness of sanctions depends on the level of international support. To achieve the expected results, sanctions must be supported by a majority of the international community; 6) the imposition of sanctions may have humanitarian consequences.

Key words: *international justice, international sanctions, international legal acts, international criminal law, sanctions, punishment, special categories of subjects of criminal liability under international law, measures of influence.*

Постановка проблеми. Санкції є одним із ключових механізмів міжнародного правосуддя, який використовується з метою забезпечення дотримання міжнародного права, покарання за його порушення та запобігання потенційним загрозам. Вони можуть застосовуватися як до окремих осіб, так і до держав, міжнародних організацій або юридичних осіб. Застосування санкцій викликає значну кількість правових та етичних питань, пов'язаних із їхньою легітимністю, ефективністю, наслідками для держав і громадян, а також відповідністю міжнародним стандартам прав людини.

З правової точки зору, санкції можуть накладатися як на підставі рішень Ради Безпеки ООН, регіональних міжнародних організацій (ЄС, НАТО, ОБСЄ), так і на основі односторонніх дій окремих держав. Однак існують дискусії щодо справедливості та обґрунтованості санкцій, особливо коли вони порушують суверенітет держави або негативно впливають на цивільне населення. Крім того, санкційні режими можуть суперечити принципам міжнародного економічного права та вільної торгівлі.

З етичної точки зору, санкції часто спрямовані на держави, які порушують права людини, але нерідко вони мають зворотний ефект, призводячи до соціально-економічної кризи, погіршення рівня життя громадян і посилення авторитарних режимів. Це ставить питання про те, наскільки виправданим є колективне покарання, та чи відповідають санкції нормам гуманізму та міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, необхідність комплексного аналізу правових та етичних аспектів санкцій як механізму міжнародного правосуддя є актуальним питанням, що потребує додат-

кових досліджень. Важливо оцінити ефективність санкцій, їхній вплив на міжнародні відносини, наслідки для держав-об'єктів санкцій, а також відповідність таких заходів принципам верховенства права та міжнародної справедливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання санкцій в міжнародному правосудді були предметом наукових досліджень О.К. Канєнберг-Сандула, В.В. Форманюка, Н.В. Хендель, В. Репецького, І. Земана, В. Гутника, І.В. Братко, О.В. Кононенко, С.В. Шевчука та ін.

Метою статті є розкриття питання санкцій як механізму міжнародного правосуддя: правові та етичні аспекти.

Виклад основного матеріалу. Санкції в міжнародному праві є інструментом примусу, який застосовується до держав, організацій або фізичних осіб з метою забезпечення дотримання міжнародних норм, припинення порушень або покарання за міжнародно-протиправні дії. Вони можуть мати економічний, дипломатичний, військовий або інший характер та впроваджуються як міжнародними організаціями, так і окремими державами.

Правову основу міжнародних санкцій закладено у Статуті ООН. Відповідно до розділу VII Статуту ООН, Рада Безпеки ООН має право застосовувати примусові заходи, якщо встановлено загрозу міжнародному миру та безпеці. Санкції можуть бути як колективними (запровадженими міжнародними організаціями), так і унілатеральними (односторонніми), запровадженими окремими державами.

Стандарти прав людини розглядають застосування санкцій крізь положення таких статей Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод:

стаття 1 Протоколу 1 закріплює захист права власності, у межах якого держава залишає за собою право вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів;

стаття 8 закріплює право на повагу до особистого та сімейного життя, втручання у яке допускається державою згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб;

стаття 13 передбачає право на ефективний засіб правового захисту, яке має бути забезпечене на національному рівні, навіть якщо саме порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження. Поруч з її аспектами виникає також положення статті 6, яка гарантує право на справедливий судовий розгляд і стосується процедури прийняття і запровадження санкцій, а також самого процесу оскарження прийнятих рішень [1].

В словниковій літературі юридичного спрямування та науковці галузі міжнародного права термін «санкція» визначається наступним чином:

1) система примусових заходів військового, економічного і політичного характеру, що застосовуються щодо держави, яка порушує міжнародну угоду;

2) усі види правомірного примусу, здійснюваного як державами, так і міжнародними організаціями. Основними елементами міжнародно-правових санкцій «стали: реторсії; репресалії (виключно неозброєні); самооборона; колективні неозброєні і озброєні примусові заходи, здійснювані міжнародними організаціями» [2];

3) колективні примусові заходи, що реалізуються через інституційні механізми міжнародних організацій і спрямовані на примушення правопорушника до виконання міжнародних зобов'язань; санкціоновані міжнародним правом та здійснювані у визначеному процедурному порядку примусові дії, які застосовуються суб'єктами міжнародного

права для захисту міжнародного правопорядку, у випадку, коли порушник відмовляється припинити протиправні дії, відновити права потерпілих та добровільно виконати зобов'язання, що випливають з його відповідальності.

В.А. Ведькал зазначає, що в міжнародному публічному праві з поняттям «санкції» асоціюють не види відповідальності, а примусові заходи. Вони пов'язані з відповідальністю, але не зводяться до неї та представляють самостійний інститут міжнародного публічного права [3, с. 576].

М.В. Ольшак зазначає, що санкційний примус є одним із проявів співвідношення свободи та необхідності, що конкретизується у поведінці суб'єктів міжнародного права та характеризується тісною взаємодією об'єктивного та суб'єктивного. Неправомірно реалізована суб'єктом міжнародного права свобода волі, що виливається у міжнародне правопорушення, потребує санкційних примусових заходів, якщо суб'єкт-правопорушник відмовляється припинити порушення міжнародного правопорядку та виконати своє зобов'язання, яке випливає з його міжнародно-правової відповідальності [4, с. 172].

Отже, **санкції в міжнародному публічному праві** – це примусові заходи, що застосовуються міжнародними організаціями, окремими державами або групою держав щодо суб'єкта міжнародного права (держави, міжнародної організації чи фізичної особи) у відповідь на порушення міжнародно-правових норм.

Їх **метою** є примушення порушника до виконання міжнародних зобов'язань, припинення неправомірних дій та відновлення порушених прав інших суб'єктів міжнародного права.

Санкції є інструментом міжнародного правосуддя, що використовується для забезпечення міжнародного миру, стабільності та дотримання фундаментальних принципів міжнародного права.

Обмежувальні заходи Європейського Союзу застосовуються лише в межах юрисдикції ЄС, охоплюючи територію ЄС, у тому числі його повітряний простір, а також стосуються громадян ЄС незалежно від їхнього

місця перебування та підприємств і організацій, що зареєстровані в державах-членах ЄС, незалежно від їх розташування. Ці заходи також поширюються на філії підприємств ЄС у третіх країнах та будь-яку підприємницьку діяльність, що повністю або частково здійснюється на території ЄС, при цьому останній не ухвалює законів щодо екстериторіального застосування санкцій і завжди повідомляє суб'єктів, до яких застосовано заходи, щодо заморожування активів або заборони на в'їзд [5].

Станом на сьогодні існують такі основні санкційні списки:

санкції ООН, які приймаються Радою Безпеки ООН. Список поширюється на всі держави-члени ООН. Складність їх накладення полягає в тому, що будь-який із п'яти постійних членів РБ ООН може накласти вето на резолюцію про застосування санкцій. Наприклад, росія застосувала право вето, щоб заблокувати санкції ООН проти неї.

санкції Європейського Союзу, які ухвалює Європейська Рада.

санкції США, які запроваджуються Управлінням з контролю за іноземними активами (OFAC). Цей «монстр» – підрозділ Міністерства фінансів США, який займається питаннями фінансової розвідки, плануванням та застосуванням економічних й торговельних санкцій з метою підтримки цілей американської безпеки і зовнішньої політики. Санкції США є, мабуть, найвпливовішим у світі.

санкції Великобританії запроваджує Міністерство фінансів. Контроль за їх виконанням здійснює Управління із застосування фінансових санкцій (OFSI).

санкції Австралії впроваджує Міністерство закордонних справ і торгівлі (DFAT).

Особливостями застосування санкцій в міжнародному публічному праві є:

1) санкції в міжнародному праві є інструментом колективного або індивідуального примусу, який використовується для того, щоб змусити державу або інший суб'єкт міжнародного права виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання. Вони застосовуються без використання військової сили, але можуть включати обмеження економічного, дипломатичного або політичного характеру;

2) можуть бути колективними, коли їх ухвалює міжнародна організація (наприклад, Рада Безпеки ООН відповідно до Розділу VII Статуту ООН) або регіональні організації (Європейський Союз, ОБСЄ, НАТО). Водночас санкції можуть бути односторонніми, коли їх запроваджує одна держава в межах своєї зовнішньої політики (наприклад, санкції США чи Великої Британії проти окремих країн або осіб);

3) у міжнародному публічному праві санкції поділяються на кілька основних видів: економічні санкції – торговельні обмеження, фінансові блокади, замороження активів (наприклад, санкції проти Ірану та Росії); дипломатичні санкції – відкликання послів, припинення дипломатичних відносин, обмеження членства в міжнародних організаціях; персональні санкції – заборона на в'їзд, замороження активів конкретних осіб або компаній; воєнні санкції (ембарго на озброєння) – заборона на постачання військової техніки або підтримку збройних конфліктів; секторальні санкції – обмеження на окремі галузі економіки (наприклад, енергетичний сектор, високі технології, фінансові установи);

4) застосування санкцій повинно відповідати нормам міжнародного права, зокрема принципам пропорційності, недискримінації та захисту прав людини. Нерідко міжнародні судові органи, зокрема Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та Суд ЄС, розглядають скарги щодо незаконних санкцій або їхнього непропорційного впливу на цивільне населення;

5) ефективність санкцій залежить від рівня міжнародної підтримки. Для досягнення очікуваних результатів санкції повинні підтримуватися більшістю міжнародної спільноти. В іншому випадку країна-об'єкт санкцій може шукати альтернативні економічні та політичні шляхи обходу обмежень (наприклад, співпрацюючи з державами, які не підтримують санкційну політику);

6) накладення санкцій може мати гуманітарні наслідки. Хоча санкції спрямовані на обмеження дій порушника міжнародного права, вони можуть негативно впливати на цивільне населення, особливо у випадку широкомасштабних економічних обмежень

(наприклад, санкції проти Іраку в 1990-х роках, які призвели до гуманітарної кризи). З огляду на це міжнародні організації прагнуть впроваджувати «розумні санкції», які спрямовані на конкретних осіб, урядові структури та сектори, що підтримують порушення міжнародного права.

Таким чином, санкції в міжнародному публічному праві є інструментом примусу та покарання, що використовується для підтримки міжнародного миру та безпеки. Вони можуть бути економічними, дипломатичними, воєнними або персональними і запроваджуються міжнародними організаціями або окремими державами. Ефективність санкцій залежить від рівня міжнародної підтримки, а їхнє застосування має відповідати принципам міжнародного права та прав людини.

На сучасному етапі можна виділити п'ять рівнів міжнародних санкцій: 1) глобальний рівень – санкції, які застосовуються міжнародними організаціями, такими як ООН, ЄБРР, ЄС тощо; 2) міждержавний рівень – запроваджуються державами або групами держав; 3) галузевий рівень – рівень окремих державних інститутів або галузей економіки, що стосуються співробітництва між країнами; 4) корпоративний рівень – рівень транснаціональних корпорацій, державних та приватних фірм; 5) індивідуальний рівень – до нього належать санкції, застосовувані до окремих громадян, фізичних осіб [3, с. 576].

Р. А. Абдуллаєв пропонує класифікацію санкцій ЄС за різними підставами, зокрема на: дипломатичні (висилка дипломатів, розрив дипломатичних відносин, скасування офіційних візитів), політичні (припинення політичного співробітництва), торговельні (ембарго та інші торговельні обмеження), фінансові (заморожування активів та інших фінансових ресурсів, блокування транзакцій), заборонювальні (заборона польотів, в'їзду). За географічний критерієм санкції пропонується поділяти на географічно визначені та географічно невизначені, які застосовуються з метою боротьби з міжнародним тероризмом [6, с. 3].

Ще однією підставою для класифікації міжнародних санкцій є їх розподіл щодо суб'єктів, від яких походить ініціатива засто-

сування санкцій. За цією підставою розрізняють такі групи санкцій: 1) санкції, які застосовуються окремою державою в порядку самопомогі (індивідуальні санкції); 2) санкції, які застосовуються групою держав або за допомогою міжнародних організацій (колективні санкції) [3, с. 576].

Кожна із зазначених груп має свої різновиди. Санкціями, здійснюваними в порядку самопомогі (індивідуальними санкціями), є репресалії, реторсії, розрив чи призупинення дипломатичних або консульських відносин, самооборона. Реторсії (лат. *retorsio* – зворотна дія) – відповідні обмежувальні заходи; правомірні примусові дії держави, що здійснюються у відповідь на недружній акт іншої держави, що не становить міжнародного правопорушення. Реторсія – інструмент реалізації та застосування на практиці принципу взаємності у двосторонніх міжнародних відносинах. Прикладом реторсії у відповідь на недружній акт може служити відзив посла у відповідь на недружню заяву офіційного представника країни, що приймає посольство, на адресу країни, яку представляє посол. Заходи, які використовуються в якості реторсії, повинні бути пропорційні акту, що їх створив і припинятися з моменту відновлення попереднього стану. Репресалії – індивідуальні правомірні примусові заходи, що вживаються у двосторонніх відносинах однією державою у відповідь на серйозні делікти і міжнародні злочини, вчинені іншою державою. Примусовий характер репресалій означає використання щодо правопорушника заходів, яке у звичайних умовах протиправне, а правомірне у випадках, коли ці заходи здійснюються у відповідь і мають пропорційний характер. Умовою правомірності застосування репресалій є те, що вони мають свою виняткову мету спонукати державу-правопорушника до припинення делікту, відшкодування шкоди або збитків чи іншого альтернативного вирішення ситуації. Наступним видом індивідуальних санкцій є розрив або призупинення дипломатичних і консульських відносин, що являє собою тимчасове або постійне припинення потерпілою державою дипломатичних або консульських зв'язків з державою-порушником. При цьому розрив дипломатичних відносин не означає

автоматичного розриву консульських відносин. Самооборона як особливий вид санкцій індивідуального характеру зводиться до застосування до державиправопорушника збройних заходів відповідно до Статуту ООН (ст. 51) [7] у відповідь на збройний напад. У міжнародному праві виділяють два види самооборони: необхідна оборона і самооборона від агресії. Щодо колективних санкцій, слід зазначити, що відповідно до Статуту ООН їх можуть застосовувати РБ ООН і регіональні міжнародні організації.

Колективні заходи застосовуються за необхідності запобігання загрози миру і припинення акту агресії, а також з метою запобігання погіршенню міжнародного збройного конфлікту. Санкції збройного характеру повинні застосовуватися, якщо інші заходи впливу не діють. До колективних санкцій належать: 1) припинення прав і привілеїв, що впливають із членства в міжнародній організації; 2) виключення держави-правопорушника з міжнародного спілкування; 3) колективні збройні заходи для підтримання міжнародного миру і безпеки. Рада Безпеки ООН являється головним органом, на який покладено обов'язок підтримання міжнародного миру і безпеки. Вона володіє виключним правом і дискреційними повноваженнями з приводу кваліфікації ситуації щодо загрози миру, порушення миру або акту агресії. Ця кваліфікація є єдиною юридичною підставою правомірного застосування санкцій міжнародним співтовариством від здійснення заходів економічного впливу до використання військової сили. За характером сил і засобів, що застосовуються в порядку здійснення санкцій, виділяють санкції, пов'язані із застосуванням збройної сили (військові санкції) і санкції, які не пов'язані із застосуванням збройної сили (невійськові санкції). Своєю чергою невійськові санкції поділяються на економічні, політичні та дипломатичні. Зокрема, економічні й фінансові санкції, які застосовує ЄС, залежать від конкретної ситуації та цілей політики і містять такі обмеження: – торговельні санкції: заборони на експорт та імпорт певних товарів або послуг, таких як технологічне обладнання, нафта, алмази тощо; – обмеження на надання брокерських,

фінансових послуг, а також технічної допомоги; – фінансові обмеження: блокування або заморожування фінансових активів, обмеження на інвестиції, платежі та переміщення капіталу; – скасування тарифних преференцій. Це може стосуватися вигідних умов торгівлі, які раніше надавалися країні, але через санкції вони можуть бути скасовані або змінені; – цільові фінансові санкції, що спрямовані проти конкретних осіб, груп чи організацій, відповідальних за певні дії чи політику, і можуть стосуватися заборони на фінансові транзакції з ними, замороження їх активів або інших обмежень.

Наприклад, у квітні 2024 року Європейською комісією прийнято Директиву (ЄС) 2024/1226 Європейського Парламенту та Ради від 24 квітня 2024 року про визначення кримінальних злочинів та покарання за порушення обмежувальних заходів ЄС та внесення змін до Директиви (ЄС) 2018/167327, метою якої є забезпечення ефективного застосування обмежувальних заходів ЄС, цілісності внутрішнього ринку в межах ЄС та досягнення високого рівня у сфері свободи, безпеки та правосуддя, а також встановлення мінімальних правил щодо визначення кримінальних злочинів та покарань за порушення цих обмежувальних заходів ЄС. Відповідно до положень Директиви ЄС обмежувальні заходи, зокрема такі, як: заморожування коштів та економічних ресурсів, заборона на надання коштів та економічних ресурсів і заборона на в'їзд або транзит через територію держави-члена, а також секторальні економічні та фінансові заходи й ембарго на постачання зброї, – є важливим інструментом для просування цілей Спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС [8].

Що стосується військових санкцій, то військові санкції в міжнародному публічному праві – це примусові заходи, що застосовуються до держави або іншого суб'єкта міжнародного права для припинення або запобігання загрози миру та міжнародній безпеці. Вони є частиною колективних примусових заходів та можуть включати військові ембарго, блокади, збройні операції під егідою ООН, введення миротворчих контингентів або інші форми військового тиску.

Військові санкції можуть мати різні форми, залежно від характеру порушення міжнародного права та ухвалених міжнародних рішень:

військове ембарго – заборона на постачання озброєння, військової техніки, боєприпасів або іншої військової допомоги країні-порушнику;

блокада (морська, повітряна, сухопутна) – обмеження вільного переміщення військових чи економічних ресурсів певної держави або території;

миротворчі місії – розміщення міжнародних військових контингентів для контролю за припиненням вогню, стабілізації ситуації або виконання гуманітарних операцій;

обмеження військової співпраці – заборона на проведення спільних навчань, співробітництва у військовій сфері;

колективні воєнні заходи – застосування сили проти агресора відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН.

Для застосування військових санкцій необхідно перш за все вирішити питання про конкретний вид, необхідний для врегулювання обстановки у світі, залучення держави до відповідальності і відновлення справедливості. Основними видами військових санкцій є: 1) самооборона; 2) миротворчі операції з при-

мусу до миру – акції, які мають на меті попередження, локалізацію або припинення військових конфліктів; 3) роззброєння і розпуск збройних формувань – за своєю суттю вид військових санкцій, близький до контролю над озброєннями; 4) знищення військового потенціалу – військовий потенціал виражається в наявності збройних сил і навчальних резервів, у кількості та якості озброєння і військової техніки та ступеня освоєння їх особовим складом тощо; 5) ліквідація мілітаристських організацій – метою мілітаристських організацій є виправдання політики постійного нарощування військової потужності держави і водночас допустимості використання військової сили у вирішенні міжнародних і внутрішніх конфліктів [2, с. 576].

Отже, санкції в міжнародному публічному праві є важливим інструментом міжнародного примусу, який використовується для реагування на збройні конфлікти, запобігання актам агресії та забезпечення дотримання норм міжнародного права. Проте їх застосування потребує балансу між необхідністю міжнародного правопорядку та дотриманням принципу суверенітету держав, а також врахування можливих гуманітарних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Василенко В.А. Міжнародно-правові санкції. Київ : Вища школа, 1982. 234 с.
3. Ведькал В.А., Агамалієв Е.А. Теоретичні та практичні аспекти санкцій у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021 № 10. С. 575-576. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-10/149>
4. Ольшак М. В. Санкції як засіб реалізації міжнародно-правової відповідальності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2024 № 69. С. 170-173. <https://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc69/37.pdf>
5. Обмежувальні заходи ЄС: інформаційний лист від 29.04.2014. European Council. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/29092/142>
6. Абдуллаєв Р. А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу: дис. на здоб. ступ. докт. філософії за спец. 293 – міжнародне право. Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2022. 210 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c41a1ebc-8cbf-4cfc-887a-818683b1209a/content>
7. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду. Статут ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text
8. Directive (EU) 2024/1226 of the European Parliament and of the Council of 24 April 2024 on the definition of criminal offences and penalties for the violation of Union restrictive measures and amending Directive (EU) 2018/1673. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content>